

Anlam Arayışında Derrida'nın Yinelenebilirlik ve *Différance* Söylemi

Öz

Bu makalenin amacı, Derrida'nın anlam sorunsalını nasıl ele aldığını, Saussure ve Austin özelinde geleneksel sözmerkezci düşünceye yaptığı eleştirilerle birlikte anlam arayışında öne çıkan “yinelenebilirlik” ve “*différance*” söylemini göstermektir. Derrida, bu söylem geleneksel Batı metafiziğinin temeli olarak değerlendirdiği “mevcudiyet” ve “temsil” kavramları etrafında tartışır. Geleneksel Batı metafiziğinin içindeki sözmerkezci yapının tüm iletişimi söze indirgeyen ve iletişim içinde aktarılan anlamı “kesinleştirme” çabalarına karşı radikal bir eleştiri getiren Derrida, bu çabayı da beyhude bir çaba olarak nitelendirir. Çünkü anlamını bulan her ifade saçılım ve yenilenebilirlik kavramı yoluyla, başka bir anlama gönderme yapar ve göstergeler zaman içinde bir bağlamdan diğer bağlama geçerek, tarihsellik içinde anlamları farklılaşarak bugüne kadar gelirler. Üstelik orijinal anlam'a ise hiçbir zaman ulaşamayız, çünkü göstergeler, geçmişte, şimdide ve gelecekte olan, bağlamdan bağlama ifade ettikleri anlamı farklılaşan bir zincir şeklindedir. Bu zincir içinde değişen anlamların izi sürülebilir ancak. Bu zincir içinde durmadan değişen anlamın kesinliğini sağlama çabası, Derrida'nın felsefesinde dile sabit sınırlar çizmek yerine göstergelerin değişen anlamlarını ortaya çıkaran, belirlenimsizliğin hüküm sürdüğü bir oyuna dönüşmüştür. Bu oyun içinde her anlam, bir yorum olur ve orijinal anlam da bu yinelenebilirlik devinimi içinde yitip gitmiş, kendi izini silen bir iz olmuştur.

Anahtar Sözcükler

Derrida, Anlam, Yinelenebilirlik, *Différance*, İz.

Giriş

Bu makalenin amacı, Fransız filozof Jacques Derrida'nın (1930-2004) dil felsefesinin temel sorunlarından olan, anlam sorunsalını nasıl ele aldığını, kendinden önceki dil felsefecileri olan Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve John Langshaw Austin (1911-1960) ile karşılaştırarak, anlam arayışında ortaya koyduğu “yinelenebilirlik” ve “*différance*” söylemini göstermektir. Bu amaçtan hareketle, geleneksel iletişim düşüncesinin ana hatları Saussure ve Austin'in dil felsefeleri özelinde kısaca açıklanmaya çalışılacak ve Derrida'nın bu geleneksel dil felsefesine getirdiği eleştiriler, Derrida'da anlamı ortaya çıkaran öge olarak *différance* söylemi ve yinelenebilirlik kavramı arasındaki ilişki inceleme konusu yapılacaktır.

Genel olarak ifade edecek olursak, geleneksel iletişim düşüncesi zihinde sabit bir anlam olduğunu ve dil aracılığıyla aktarıldığını savunur. Bu anlamı yanlış ve hataya düşmeden aktarmak için dil felsefecileri çeşitleri teoriler geliştirmişlerdir. Bu teorilerden en başat olanı Derrida'ya göre sözmerkezci düşüncedir. Bu düşünce Derrida için geleneksel batı metafiziğinin temelini olan mevcudiyet metafiziğinden beslenmekte ve bütün anlam arayışını ve aktarımını mevcut olma/mevcut olmama ikileminde mevcudiyete indirgemıştır. Şöyle ki; sözü söyleyen kişi şimdi ve burada olarak anlamı söz yoluyla aktarırken, yazıda söyleyen kişinin yokluğunda sözü temsil eder.

Bu söz merkezci düşünce, Platon'dan beri dil felsefesinde başat bir rol üstlenmiştir ve bu anlayışın temel argümanı kabaca ifade edecek olursak şöyledir: yazı her zaman eksikliği, burada olmayı temsil yoluyla ifade eder ve ancak söz'de anlamı açan bireyin bizzat bulunuşu, yanlış anlamalar ve iletişim bozukluğuna el vermemesi, ya da düzeltilebilir olması bakımından konuşan varlığı, yani buradılığı, anlamın aktarımdaki olası yanlışlık risklerini ortadan kaldırır. Bunun yanında bu söz merkezci yapı, konuşan kişinin ürettiği söz (gösteren) ile, söz aracılığıyla anlatmaya çalıştığı şeyin (gösterilen) hep aynı kalabilmesi için gösteren ile gösterilenin örtüşmesini varsayar.

Derrida, Saussure'ün “ayrimsal ilişki” kavramıyla söz merkeziliğin güçlü bir eleştirisini yapmış olmasına rağmen göstergelerin, gösteren/gösterilen ayrımı üzerinden düşünüleceğine yaptığı vurgu ve anlamı garantiye alma ve “kesinliğini” sağlama çabası nedeniyle sözmerkezci düşüncenin bir temsilcisi olarak ele alır. Saussure göre anlamın bütün birimleri göstergelerdir ve bu göstergeler nesnenin yokluğunda, nesneyi temsil eden gönderge olarak işlevini görür. Saussure'ün gösterilen ve gösteren ilişkisi içinde kurulan gösterge kavramı, Derrida'da yerini iz'e ve izlerin izine bırakır. Bu izler, yinelenebilirlik içindeki ayrımların oyununda hem anlamın farklılaşmasını sağladığı gibi hem de anlamın herhangi bir özdeşliğini de sağlar, ancak bu mutlak özdeşlik değildir.

Sözmerkezci düşüncenin diğer bir temsilcisi olan Austin'in dil felsefesinde Derrida'nın ilgisini çeken şey ise; Austin'in söz edimleri kuramı içinde söz ediminin olası başarısızlık riskine yaptığı vurgudur. Austin'e göre, söz edimleri iletişim kuramının ya da yanlış anlamının risklerini kendi içinde taşır. Bu nedenle söz edimleri, daima kendi içinde yineleme ve tekrar yorumlama olasılığına açıktır. Ancak Derrida'ya göre Austin bu riskleri ve olasılıkları bir *gereklilik* olduğu sonucuna ulaşmamıştır. Austin'e göre, sözü söyleyen kişinin mevcudiyeti, söz edimlerinin

başarıya ulaşması için anlamı garanti altına alır ve orijinal yönelimin/amacın mevcudiyeti de söz konusu riskleri azaltır.

Derrida'nın Saussure ve Austin'in eleştirilerini genel olarak sözmerkezci eleştiriyile beraber ele aldığımızda, yenilenebilirlik ve *différance* söylemi açık hale gelir. Derrida'ya göre tüm dil, olası yanlışlığın yasası olarak yenilenebilirlik yasasına maruz kalır. Yenilenebilirlik Derrida'ya göre aynı'nın basit bir tekrarı olmaktan ziyade, farklılaşmayı ve ayrılmayı içinde taşıyan bir tekrarı içerir. Bu farklılaşarak tekrar etme, yeni anlamlar üretme potansiyeline sahiptir. Derrida için tüm dilbilimsel kullanımlar, bir metnin kendi bulunduğu bağlamdan çıkarılıp başka bir bağlamda tekrar etme olarak alıntısaldır ve bu yeni bağlamında bu metin yeni anlamlara, yanlış anlaşılmalara sonsuzca açık olur. Derrida'nın yenilenebilirlik kavramı yalnızca anlamın çoğalmasına olanak sağlamakla kalmaz, aynı zamanda devamlılığın olanağını sağlar. Bu açıdan, metin ya da sözün kendisinin izi takip edilebilir. Ancak bu takip etme kavramı bizi Derrida'nın "*différance*" söylemine yönlendirir. Yazıyı olanaklı kılan, yazıdaki farklılık, tekrar edilebilirlik durumunu kuran şey Derrida'ya göre *différance*'tır. Derrida *différance*'i merkeze alıp, tüm yazıyı, yazıdaki tüm farklılıkların kaynağının *différance*'a indirgemek yerine, tersi bir şekilde yazıdaki yenilenebilirlik ve farklılaşmanın *différance*'ı da kuran şey olduğu vurgular.

SÖZMERKEZCİ DÜŞÜNCENİN ELEŞTİRİSİ

Derrida'ya göre, geleneksel iletişim anlayışı zihinde sabit ideal bir anlam olduğunu ve bu anlamın, dil aracıyla aktarıldığını varsayar. Aktarılan bu ideal içerik de dile getirenin amacına/yönelimine bağlı olarak bir anlamda sabitlenir. Bir ifadenin ne anlama geldiği, ifade edenin amacını/yönelimselliğini öne çıkarır (Farrel, 1988: 53). Bu amaç/yönelim dil yoluyla aktarılsa da, Derrida'ya göre anlam aktarımında olası yanlışlıklar, hatalar, hatta yanlış anlamalar söz konusudur. Geleneksel dil felsefesi bu hata ve yanlış anlamaların önüne geçmek için çeşitli teoriler geliştirmişler ve anlamın kesinliğini sağlamaya çalışmışlardır.

Ancak Derrida'ya göre bu çaba beyhude bir çabadır. Çünkü anlamını bulan her ifade, başka bir anlama gönderme yapmadan anlam kazanamaz. Göstergeler her zaman bir bağlamdan diğer bağlama geçerek, tarihsellik içinde anlam kazanırlar ya da atfedilen anlamdan farklılaşarak başka bir anlam ifade ederler. Bu açıdan göstergeler, geçmişte, şimdide ve gelecekte olan, bağlamdan bağlama ifade ettikleri anlamı farklılaşan, bir zincir şeklindedir. Bu zincir içinde durmadan değişen anlamın kesinliğini sağlama çabası, Derrida'nın felsefesinde dile sabit sınırlar çizmek yerine göstergelerin değişen anlamlarını ortaya çıkaran, belirlenimsizliğin hüküm sürdüğü bir oyuna dönüşmüştür. Bu oyun içinde her anlam, bir yorum olur ve "bu yorumlar çokluğu içinde hiçbir yorum nihai yorum olma iddiasında bulunamaz"(Altuğ, 2008: 234)

Derrida'nın anlamın kesinliğini ve mutlaklığını sağlama çabası içindeki geleneksel felsefeye getirdiği eleştirileri daha açık hala gele getirmek için, onun "*yenilenebilirlik*" kavramına nasıl bir anlam yüklediğini, bu kavramın Derrida'nın felsefesinde tuttuğu yeri ortaya koymak gerekmektedir. Ancak bunu ortaya koymadan önce Batı metafiziğinin Platon'dan başlayarak söz-yazı ayrımı içinde anlamı söze

indirgeyen ve Derridanın sık sık eleştirdiği söz merkezci düşünceyi kısaca hatırlamak yinelenebilirlik kavramını açık hale getirmek için yardımcı olacaktır.

Derrida söz merkezci düşünceyi mevcudiyet ve temsil kavramları içinde tartışır. Söz merkezci düşünceye göre, konuşmada sözü söyleyen kişi ile söylediği söz arasında zamansal ve uzamsal olarak bir uzaklık bulunmamaktadır, yani sözü söyleyen kişi 'şimdi-burada'dır. Bu düşünceye göre gösterilenin, gösteren göndermesi dolayımında metnin her tekrarda 'aynı' kalması için, gösterilen sabit ve değişmez kalır (Pada, 2009: 69). Başka bir deyişle, söz merkezci düşünce konuşan kişinin ürettiği söz (gösteren) ile, söz aracılığıyla anlatmaya çalıştığı şeyin (gösterilen) hep aynı kalabilmesi için gösteren ile gösterilenin örtüşmesini varsayar.

Diğer taraftan, klasik yazı kavramı anlayışına göre bir araç ya da iletişimin bir türü olarak yazı, anlamın homojen bir biçimde aktarımını gerektirir. Yazarın yokluğunda, yazı metnin kendisiyle etkileşim içinde anlamı aktarmak zorundadır. Aksi takdirde yazı, yazarın yokluğunda anlamı aktarmada yararlı bir şey olmaktan çıkar. Derrida'ya göre yazı, "metnin kaynağının, metnin yapısı içinden benzerliklerin ve farklılıkların olası anlamlardan çıkarılabilir bir sorgulamaya konulduğu *mevcudiyetin radikal yokluğudur*" (a.e., 75). Yazıda yazarın mevcudiyeti yoktur ve ancak yine de bir temsil vardır.

Derrida'nın "Dissemination" adlı eserinin İngilizce çevirisi yapan Barbara Johnson, *Dissemination*'a yazdığı "Çevirmenin Girişi"nde, Derrida'nın Batı metafiziğinin karşıtlıklar ilişkisi içinde ele aldığı söz ve yazı kavramını "eklemleme" mantığı içinde aştığına dikkat çeker (Johnson, 1981: viii). Ona göre Derrida'nın bu eklemleme mantığı, bir kavramı diğerine karşıt konumlandırmak yerine yani "A, B'ye karşıdır" demek yerine, "B, A'ya eklenir ve A'nın yerini alır" şeklinde işler. Bu akıl yürütmede, A ile B arasındaki ilişki ne karşıtlıklar ne de eşitler ilişkisi olmaktan çıkar çünkü bu kavramlar hem kendileriyle olan ilişkide hem de bir diğeriyle olan ilişkide, kendi ayrımsallıklarına sahiptirler. Bu mantığı Batı metafiziğinin söz-yazı ayırımına uygulanmanın sonucunda ise:

'Yazı' [...] basit bir şekilde artık 'bir kağıt üstündeki kelimeler' olmaktan ziyade, farklılaşan iz yapısı –bu yapı aynı zamanda söz'ün içinde de bulunur- anlamına gelir. Sonuç olarak, 'söz' ve 'yazı' artık basitçe birbirine karşıt olamaz fakat birbiriyle özdeş de değildir. Bunun yerine, onların [söz ve yazı] özdeşliği kavramının sorgulanması girişimidir (a.e.).

Derrida için, söz ile yazı arasındaki ayırmda belirgin olan şey her ne kadar mevcut olma/olmama hali gibi görünse de, aslında sözün ve yazının benzer bir şekilde mevcut olmama halini taşıdığını savunur. Anlamın alıcıya aktarımında sözün dolayımızlılığı- yani burada sözü söyleyenin mevcudiyeti- alıcı için hala sözü söyleyenin amacını/yönelimini deşifre etme olarak problemini ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü sözü söyleyenin kullandığı dil de mevcudiyet durumunda olmayan şeylerin, işaretler yoluyla temsil edilmesidir. Derrida için dil her ne kadar söz ve yazı karşıtlığı içinde tartışılmış olsa da, geleneksel felsefe sözü söyleyenin mevcudiyetini, anlamın kesinliğini sağlayan bir faktör olarak görse de dilde kullanılan göstergeler şimdi ve burada olmayana göndermede bulunur ve bu göstergeler dizisi içinde sözü söyleyenin mevcudiyeti anlamı garantiye almaya yetmez.

Pada, Derrida'nın klasik söz-yazı ayrımının ortadan kaldırmasını radikal bulunmayış/mevcudiyetin yokluğu kavramına yaptığı vurguyla mümkün olduğunu ifade eder. Bir taraftan söz, tıpkı yazı gibi mevcudiyetin yokluğu problemiyle yüzleşirken, diğer taraftan da mevcudiyet, metnin içinde gösterilenin burada olmayışının açıklığı tarafından, orijinal amaç ve yönelimle benzeşme ve benzeşmeme olarak ortaya çıkar (Pada, 2009: 75). Pada'nın vurguladığı açıdan değerlendirildiğinde Derrida'nın "Signature Event Context" makalesi, yazının radikal bulunmayış/mevcut olmama halini göstermesi bakımından sözden daha fazla öne çıkar ve bu radikal bulunmayış/mevcut olmama hali içinde söz ve yazı olarak dil, başkasının bilincinde olmuş olan şeyin kesin bir sahne olarak almanın olanaksızlığını ortaya çıkarır.

Bu açıdan dil, mevcudiyetin yokluğunun şimdi ve burada olarak görmemizi sağlar. Derrida'nın klasik felsefenin mevcudiyet metafiziği temelli dil felsefesini yapı-sökümüne uğratarak, aslında şimdi ve burada olan şeyi, mevcudiyetin yokluğu olarak karşımıza çıkarır. Hem mevcudiyet metafiziğini anlamak, hem de Derrida'nın yaptığı bu yapı-sökümü daha iyi görebilmek için yapısalci dil felsefesini ve Derrida'nın bu felsefeye getirdiği eleştirileri daha yakından incelememiz gerekmektedir.

Saussure ve Ayrımsal İlişki

Klasik dil felsefesinin anlamı sabitleme, kesin olarak anlamın aktarımını sağlama çabalarına geri dönersek, bir kurallar dizgesi olarak ortaya çıkan dil, kendi düzenini kendi kuran bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu düşüncenin en önemli temsilcilerinden olan Ferdinand de Saussure'e göre kelimelerin, göstergelerin anlamı bir bütün olarak dilin içsel yapısı tarafından belirlenir. Ona göre "dil, şeylere yapılan referans ya da bu referansın bireysel uyuşma durumundan çok ilişkilerin biçimsel sistemi olarak anlaşılmalıdır" (Dooley & Kavanagh, 2007: 32). Saussure'ün dil ve konuşma arasında ayrım yaptığını ifade eden Dooley ve Kavanagh, bu ayrımı şöyle ifade eder:

Konuşma dilin belirli herhangi bir edimi iken, dil bireysel edimleri mümkün kılan tüm olası dilbilimsel kullanımların sistematik toplamıdır. Eğer biz dilin bir bütün olarak nasıl işlediğini anlamak istiyorsak, dilbilimsel kullanımları belirleyen dilin yapısal yasalarını detaylı bir şekilde analiz etmekle meşgul olmamız gerekiyor (a.e.)

Saussure'e göre anlamın bütün birimleri göstergelerdir ve bu göstergeler nesnenin yokluğunda, nesneyi temsil eden gönderge olarak işlevini görür. Ona göre, gösterge ile bu göstergenin işaret ettiği şey tamamen keyfi ya da rastlantısal bir ilişki içindedir ve anlamı belirleyen şey olarak dilin nasıl işlediğini anlamak için göstergenin kendi düzenine bakmak gerekir. Gösterge, gösteren ve gösterilenden oluşur. Gösteren, göstergenin işaret, grafik ya da ses olarak maddi tarafını ifade ederken, gösterilen ise fikrîsel ya da kavramsal tarafını oluşturur yani gösterilen nesne değil, nesnenin zihinsel tasarımıdır. Saussure'e göre gösterilen ile gösteren tıpkı bir kağıdın ön ve arka yüzü gibi birbiriyle ayrılmaz bir ilişki içindedir (a.e., 32-33) ancak gösteren, gösterilenle ilişki kurmak için var olur.

Taylan Altuğ, *Dile Gelen Felsefe* adlı kitabında Saussure'ün gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırması şöyle ifade eder:

Saussure, göstergenin keyfiliği'ni dili tehdit eden bir dayanıksızlığa yol açtığını görmüş ve bunu gidermek için, göstergenin anlamının, yalnızca gösteren-gösterilen dikey bağlantısında değil; fakat aynı zamanda göstergeler arası yatay bağıntıda bulunabileceğini ileri sürmüştür. Her gösterge, dilsel değer'ini ancak dilin yapısı içinde, diğer göstergelerle olan ayrımsal konusu sayesinde kazanır (Altuğ, 2008: 218)

Saussure'un düşüncesinde, Altuğ'un ifade ettiği göstergeler arasındaki ayrımsal ilişki Dooley ve Kavanagh tarafından, Saussure'un dil felsefesindeki "en radikal yenilik" olarak tanımlanır (Dooley & Kavanagh, 2007: 33). Buna göre, dil her biri kendi anlamı olan atomik birliklerden oluşmaz çünkü anlam, göstergelerin bir bütün olarak dil sistemi içinde diğer göstergelerden ayrılması göre belirlenen ayrımlar sistemi içinde kurulur. Özdeşlik de göstergeler arası ayrımsal ilişkide bir sonuç olarak ortaya çıkar.

Austin ve Yinelenebilirlik

Saussure'un Derrida'nın düşüncelerine etkilerine ve Derrida'nın Saussure eleştirisine geçmeden önce, diğer söz merkezci gelenekten gelen İngiliz filozof J. L. Austin'nin *söz edimleri* kuramını da daha yakından incelemeliyiz. Derrida üzerinde etkide bulunmasına rağmen, Derrida tarafından eleştiri konusu yapılan bu kuram, sözü ifade eden kişinin mevcudiyetini, anlamın aktarımında garantör rolü oynadığını savunur. Austin'e göre tüm söz edimleri, dönüştürücü gücü kendi içinde barındırır. Sözel eylemden pratik eyleme dönüşümün olanakları, konuşmaya sonradan eklenen bir şey değildir, çünkü söz, dönüşümü kendi içinde taşır. Derrida'ya göre Austin'in söz edimleri kuramı, söz ediminin olası başarısızlık riskini içinde barındırır. Yani söz edimi, iletişim kuramının ya da yanlış anlamının risklerini de kendi içinde taşır (a.e., 40)

Austin'in söz edimleri teorisinde dönüştürücü güç ve olası yanlış düşme kavramları daima kendi içinde yineleme ve tekrar yorumlama olasılığını içinde taşır. Bu yanlış düşme ve tekrar yorumlama olasılığı Derrida için her zaman gerekli bir olasılıktır. Ancak Austin orijinal yönelimin yaşayan mevcudiyetini, edimin anlamını garantiye alıcı öge olarak görür. Derrida ya göre Austin bu riskleri ve olasılıkların bir gereklilik olduğu sonucuna ulaşmamış ve sözü söyleyen kişinin mevcudiyetini otorite olarak ele almış, orijinal yönelime/amaca vurgu yaparak bu riskleri azaltma çabası içine girmiştir (a.e., 41). Derrida *Signature Event Context* adlı eserinde Austin'nin tutumunu şöyle açıklar:

1. Austin bu kavşakta, yalnızca sözün bağlamsal çevresini ve söz ediminin kendisini oluşturan şeyin içsel olarak uzlaşımalsal olmayan koşullarını, uzlaşımalsal olarak oluşturmayı dikkate alıyor gözüküyor. 'Göstergelerin keyfi doğası'nın problematik olan yönergesi altında hızlıca özetlenebilecek olan tüm bu şeyler, bu zorluğu yayar, provoke ve radikalize eder. 'Ritüel' meydana gelmenin olasılığından ziyade, her işaretin bir yapısal karakterinin yinelenebilirliğidir.
2. Austin'in farkına vardığı üzere, riskin değeri yada [anlamın kesin olarak] geçmezliği her ne kadar uzlaşımalsal edimin a priori bütünlüğüne etki etse de, gerekli bir öncül yada yasa olarak sorgulanamaz. Austin, [iletişimin yanlış]

düşme] olasılığı[nı] -bir olası riski- her zaman mümkün ve bazı durumlarda gereklilik olduğu gerçeği üzerine düşünmez (Derrida, 1988: 15).

Pada, Derrida'nın mevcudiyet metafiziği eleştirisini dikkate aldığımızda zaten Husserl, Heidegger ve Levinas gibi filozofların bu mevcudiyet metafiziğini hali hazırda sorunsallaştırdığını ifade eder (Pada, 2009: 78). Ona göre, bu filozoflar bireyin öznelliğinin biricik (*unique*) olduğunu ve bu biricik olma durumunun anlamının olanağı üzerine etkide bulunduğunu ve ayrımı yarattığını öne çıkarır. Yanlış anlama ve iletişimin başarısızlığa düşme olanağının anlamın kesinliğini ortadan kaldırması riski, Derrida için anlamın başkasına aktarılma olasılığını yönetir. Sonuç olarak Derrida anlamın imleme yoluyla yanlış iletişim kurma olanağını yanında taşıdığına vurgu yapar. Metnin arkasında bulunan yönelimsellik kazanmış anlam, artık *karar verilemez* bir hal alır. Anlam, aktarımda kaçınılmaz olarak tek ve kesin olmaktan çıkar ve anlam çoklaşması ortaya çıkar (a.e., 68).

Derrida'ya göre bu karar verilemezlik ve çok anlamlılığın temelinde radikal mevcut olmama/bulunmayış hali vardır. Orijinal yönelimin mevcudiyetinin bulunmama hali rastlantısal bir şey değildir, tam tersine yazarın yokluğunda bir metnin *tekrar-yorumlanıyor* olma imkanını içinde taşır ve orijinal yönelimin mevcudiyeti hiçbir zaman hatırlanmaz. Çünkü orijinal mevcudiyete hiçbir zaman ulaşamayız (Dooley, & Kavanagh, 2007: 38). Dooley ve Kavanagh, Derrida'nın bu mevcut olma ve olmama arasında kurduğu ilişkiyi şöyle açıklar:

Tüm mevcudiyet, bulunmayışın izleri tarafından belirtilmiştir. O geçmişin daha fazlası ve geleceğin henüz olmayamı tarafından belirlenir. Ve sadece bu izlere dayanarak biz şimdiyi deneyimleyebiliriz. [...] biz orijinal diyalogun tanığı olsak bile bizim deyimlerimiz parçalı ve eksik olur; deneyimlerimiz yokluğun izleri ve kayboluş tarafından belirtilir. [...] biz mevcudiyet deneyimine ya da farklılık, ayrımsallık ve tekrarı dışarıda tutan bir deneyime sahip olamayız (a.e.).

Derrida'ya göre tüm dil, olası yanlışlığın yasası olarak *yinelebilirlik* (*iterability*) yasasına maruz kalır. '*Iterability*' kavramına Derrida *Signature Evet Context* adlı makalesinde, '*iter*' olarak kullanılan '*tekrar*' sözcüğünü Sanskritçede '*başka*' anlamına gelen '*itera*' kelimesiyle kaynaştırarak, ona yeni bir anlam verir (Derrida, 1988: 7). Bu anlama göre '*iterability*' tekrar etme anlamına gelmekle birlikte, bu tekrar etme *aynı*'nın tekrarı olmaktan ziyade, bir farklılıkla, başkalıkla (*itera*) tekrarı içerir ve bu farklılıkla tekrar yeni bir şeyler üretme potansiyeline sahiptir. Derrida'ya göre yönelim yazıda ifade edilebilmesi için ancak ve ancak onun *tekrar edilebilir* ve *tekrar-yorumlanabilir* olması gerekir (Dooley & Kavanagh, 2007: 38). Farrel, Derrida'nın yinelenebilirlik kavramını, dilbilimsel ifadelerin açık uçlu olması ile ilişkilendirir ve anlamın geçmişte, şimdide ve gelecekte kurulacak bağlamlarda bulunduğunu vurgular:

[...] dilbilimsel ifadelerin bağlamı özünde açık uçludur ve konuşanın durumuna yada yönelimi hakkındaki bilginin listelenmesine indirgenemez. Benim şimdi ne demek istediğim, benim mevcut ifademden gelecek bağlamdaki görünmesine ve benim ne söylediğimden bir tekrarı olarak neyin sayıldığının belirlendiği bu gelecek bağlamları içinde, hangi işlevinin, nasıl pratik edildiğine bağlıdır. Ancak, bu gelecek bağlamlar, benim şimdiki durumumdan belirlenebilir olan şeyin ötesine geçer. Böylece anlamı belirleyen bağlam açık uçlu olur ve geleceğe rehin tutulur; bağlam benim konuşanın

şimdiki durumunu hakkında ne kadar çok bilgi sahibi olduğumun önemi olmaksızın gelecek durumları içine alır (Farrel, 1988: 54).

Derrida'nın yenilenebilirlik kavramına göre, tüm dilbilimsel ifadeler, anlamlarını diğer kullanım alanlarına yaptıkları için referans yoluyla kazanırlar. Bağlamdan çıkarılan ayrımsal tekrar kapasitesi, yenilenebilirlik kavramının karakteristiğini oluşturmakla birlikte aynı zamanda bu kapasite, yazının yazı olarak koşuludur da: “yazı tekrar edilebilir olmak ve hatta yazarın yokluğunda bile açık olarak kalmak zorundadır” (Barnett, 1999: 286). Burada Derrida'nın *bağlamlar-arasılık* kavramı öne çıkar. Bir ifadenin anlamı, o ifadenin başka bağlamlarda nasıl kullanıldığına, nasıl tekrar edildiğine bağlıdır. Bu nedenle, tüm dilbilimsel kullanımlar ‘*alıntısallık*’dır. Bu alıntısallık, bir metni kendi bulunduğu bağlamdan çıkarılıp başka bir bağlama taşımayı ifade eder ve yeni bağlamında bu metin yeni anlamlara, yanlış anlaşılmalara sonsuz kere açık olur. Derrida bunu *Signature Event Context* adlı makalesinde şöyle ifade eder:

Dilbilimsel ya da dilbilimsel olmayan, konuşulan ya da yazılan [...] küçük ya da büyük birim içindeki her gösterge tırnak işareti içinde alıntılanabilir; bunu yaparken, gösterge her verili bağlamla mutlak bir sınırsızlık içinde yeni bağlamın sonsuzluğunu ortaya çıkararak ilişkisini keser. Bu işaretin bir bağlam dışında geçerli olduğunu ifade etmez fakat tam tersine, mutlak sabitlik yada herhangi bir merkez dışında sadece bağlamların olduğu anlamına gelir. Bu alıntısallık, bu çoğaltma ya da kopyalama, bu işaretin yenilenebilirliği ne rastlantısaldır ne de anormaldir [...] (Derrida, 1988: 12).

Pada, Derrida'nın ele aldığı şekilde dilbirimsel herhangi bir sistemin içerildiği yazının bağlamının *tekrar-edilebilirliğini* vurgularken, metnin performansının başarısını da bilinmeyen ve belirlenemez olan alıcının yöneliminin, anlamı iletenin yönelimiyle uyumlu hale getirme kabiliyetine bağlı olduğu ifade eder (Pada, 2009: 77).

Derrida'nın yenilenebilirlik kavramı Austin'in tarif ettiği şekilde başarılı bir söz edimini hiçbir zaman reddetmez, ancak yönelimin *mutlak mevcudiyetini* reddeder. Derrida'ya göre yazılı önermenin ya da sözün mutlak olarak tekrar edilebilirliğini iddia eden dilbilimsel sistemlerin temel problemi, tekrar edilen, kopyalanan ya da taklit edilen şeyin orijinaliyle aynı olmasını kabul etmeleridir. Ancak, tekrar edilebilir olan durumun ya da önermenin orijinaliyle mutlak örtüşmemesi iletişimi imkansız kılmaz, onun yerine *yanlış-anlama*, *yanlış-yorumlama* akabinde *tekrar-anlama* ve *tekrar-yorumlamayı* beraberinde getirir ve tüm bunlar iletişimi kusurlu hale getirir. Yapılacak her yorum anlamın ertelenmesini ve bağlamın sürekli farklılaşmasını sağlayacaktır. Bu da anlamda *karar verilemezlik*'i ve *anlamın ertelenmesini* sağlayacaktır. Derrida'ya göre bu, ‘*dağılım/saçılım*’ın sonucudur. *Pharmakon* örneğinde olduğu gibi, zehir ve ilaç kavramlarının anlamları birbirinin içine yayılır.. Derrida *Platon'un Eczanesi* adlı eserinde, yazının belleğe ilaç mı yoksa zehir mi olduğunu öne sürmenin karar verilemez olduğunu ve bu karar verilemezlikten kaynaklı olarak anlamın sürekli *ertelendiği*, Platon'un *Phaedrus* diyalogunu yapışöküme uğratarak bu *saçılım teorisini* gösterir.

Derrida'nın saçılım teorisine göre, anlamın farklılaşmasına ve çoğalmasına neden olan şey ya da anlamın farklılaşmaya başladığı yer olarak kaynak ya da orijin, belirlenebilir bir şey değildir. Derrida bunu *Dissemination* adlı eserinde, bitkilerin çoğalması örneğiyle açıklar. Derrida'ya göre anlamın çoğalmasını sağlayan ‘ilk tohumlanma’ yoktur çünkü:

Tohum hali hazırda oğul vermiştir. Birincil tohumlanma saçılım/dağılımdır. Aşının izinin kaybolduğu bir iz. Dilin (söylem, metin vs) ya da 'gerçek' tohum ekimin ne olduğundan bağımsız, her terim bir filizdir ve her filiz de bir terimdir. Atomik öge olarak terim ayırma, aşılama, yaygınlaşmaya neden olur. Terim mutlak bir terim değildir, bir tohumdur. Fakat her filiz kendisinin terimidir ve kendi terimini kendinin dışında değil, kendi ölümüyle birlikte yaptığı açının sağladığı kendi içsel limitinde bulur (Derrida, 1981a: 302).

Diğer taraftan yinelenebilirlik kavramı Derrida'nın felsefesinde yalnızca mevcut olmamaya, farklılaşmaya, anlamın çoğalmasına olanak sağlamakla kalmaz, aynı zamanda mevcudiyet biçiminin, özdeşliğin ya da devamlılığın olanağını sağlar. Bu açıdan, metin ya da sözün kendisinin izi takip edilebilir. Ancak bu takip etme kavramı bizi Derrida'nın "*différance*" söylemine yönlendirir (Pada, 2009: 82-83).

Différance söylemine geçmeden önce, Derrida'nın Saussure'ün göstergelerin diğer göstergelerden ayıran ayrımlar tarafından belirlendiği düşüncesinin ne kadar etkilendiğini ve Saussure'ün anlamın oluşumunda ayrımsal ilişkilerin oynadığı role yaptığı vurgunun Derrida'nın felsefesinde nasıl bir yer tuttuğunu belirtmek gerekmektedir. Derrida'ya göre Saussure ayrımsal ilişkilere vurgu yaparak sözmerkezciliğin eleştirisini yapar. Altuğ, Derrida'nın bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Saussure'ün dilsel olguları, onları mümkün kılan ayrımsal bağlantılar çerçevesinde açıklama girişimi, dilsel dizgenin salt biçimde bağlantısal doğasını vurgulamasıyla sonuçlanır. Böylece Saussure dilin sözcüklerden/positif kendilik'lerden oluştuğu; sözcüklerin bir dizge oluşturacak şekilde bir araya getirildiği şeklindeki yaygın anlayışın tersine; sözcüklerin/göstergelerin positif kendilikler olmayıp, ayırımın sonucu/etkisi olduklarını ileri sürmekle, Derridaya göre, sözmerkezciliğin (logocentrism) güçlü bir eleştirisini sunar (Altuğ, 2008: 223).

Derrida Saussure'ün ayırım ilkesini kendi düşüncesi içinde ele alarak, anlamı kuran ayırımı öge olarak yinelenebilirliğin içinde göstergelerin ayrımsal ilişkisinin dışına çıkamayacağına vurgu yapar ve göstergeyi içinde yalnızca izlerin bulunduğu sınırsız bir gönderim yapısı içinde kurulmuş bir iz olarak ele alır (a.e.). Derrida'ya göre Saussure'ün kurduğu gösteren ve gösterilen ayırımı- her ne kadar Saussure bunların bir kâğıdın birbirinden ayrılmaz iki yüzü gibi olduğu vurgulasa da- kaçınılmaz olarak düşüncede olan kavramların dile olan ilişkiselliğini bağımsız gibi düşünmemize olanak sağlar, bu da gösterenler sisteminin dile olan ilişkiyi bağımsızlığına kapı aralar. Oysa Derrida'ya göre bir sözcüğün anlamı onun kendi içsel özünden ya da kendi özdeşliğinden değil, izlerin ayrımsal oyununun sonucu olarak ortaya çıkar (Dooley & Kavanagh, 2007: 34). Derrida'ya göre ayrımların oyunu sadece kendine referans veren, kendinde ve kendiliğinden mevcut basit bileşenlerin olmasını yasaklar: "Her öge dizinin ve ya dizgenin diğer öğelerinin kendisindeki izine başvurarak kurulur" ve "her şeyde yalnızca ayrımlar ve izlerin izleri vardır" (Derrida, 1981b: 26).

Saussure'ün gösterilen ve gösteren ilişkisi içinde kurulan gösterge kavramı Derrida'da yerini iz'e ve izlerin izine bırakır. Bu izler, yinelenebilirlik içindeki ayrımların oyununda anlamın farklılaşmasını sağladığı gibi anlamın herhangi bir özdeşliğini de sağlar, ancak bu mutlak özdeşlik değildir. Derrida'nın düşüncesinde dilin

öğelerinin özdeşliği basit bir şekilde verili bir özdeşlik değildir. Bunun nasıl bir özdeşlik olduğu Derrida'nın *différance* söyleminde ortaya çıkar.

DIFFÉRANCE SÖYLEMİ

Derrida'nın *différance* sözcüğü etrafında geliştirdiği söylem, hem mevcudiyet/bulunmayış karşıtlığı temelinde kurulan anlam dizgesinin dışında bir konuma sahip olması bakımından batı metafiziğinin eleştirisini içerirken, hem de sözcüğün temsil ettiği şeyin kavramsallaştırılmaması nedeniyle ayrımların izlerinin sistematik oyununda başat bire yere sahiptir.

Derrida, tıpkı *iterability* sözcüğünde olduğu gibi birbiriyle şeklen benzeştirilen sözcüklerle oynayarak, yeni bir sözcük meydana getirir. Derrida burada, *defferance* sözcüğünü de hem “erteleme”, “sonraya bırakma”, anlamında zamansallığı içeren Latince “*differe*” sözcüğüyle, hem de Batı dillerinde kullanılan “özdeş olmama”, “ayrıldedilebilir olma”, “başka” anlamıyla “*differer*” sözcüğünün kaynaşmasından türetmiştir. Derrida'nın *Différance* başlıklı Fransız Felsefe Kurumu'nda yaptığı konuşmada izlediği semantik incelemeye devam ederse; “*differen(t)ds*” olarak t ya da d yazılışına göre ayrımlar ve görüş ayrılıkları, çatışkılar, benzememekten ileri gelen başkalık [...] söz konusu olduğu gibi, burada başka öğeler arasında, etkin, dinamik bir biçimde ve belli ısrarlı bir yinelemeyle ara, uzaklık, uzamlaşma ortaya çıkmaktadır” (Derrida, 2008: 53-54).

Yukardaki semantik incelemede de görülebileceği gibi Derrida, Saussure'ün “ayırım” kavramına yüklediği anlama, kendi felsefesinde önemli bir yer tutan “kararverilemezlik” kavramı etrafında tartıştığı “erteleme”, “sonraya bırakma” hareketinin birbiriyle bağdaşmasından doğan bir “eylem” olarak ele almır.

Derrida söz konusu konuşmada “*différance*” sözcüğünü semantik incelemenin yanında, sözcüğün fonetik incelemesini yapar. Derrida'ya göre “*différance*” ile “*difference*” arasındaki *ayırım* konuşmada kendini açığa vurmamaktadır. *Différance* sadece okunmakta ve yazılmaktadır ancak duyulmamaktadır. Bu ayrımı sözel olarak ifade etmek için sözcüğün seslendirilmesi yetmeyecek, “a ile” yada “e ile” diye belirtilmek gerekmektedir. Bu bakımdan *différance*'in a'sı fonetik olarak kendisini saklar ve sessizliğe bürünür. Bu sessizlikte Derrida, fonetik yazının olmadığı vurgularken, yazılı metnin sağladığı geçişten, düzenliğin getirdiği düzensizlikten vazgeçemeyeceğimizi öne çıkarır. Derrida'ya göre fonetik yazı, fonetik olmayan imleri barındırır ve bunlarla iş görür, yani işitilemez olan, fonetik olana işlev kazandırır. Bu düşüncesiyle Derrida, sözmerkezci düşüncenin eleştirisini yapar. Ayrıca ona göre, *différance* her ne kadar ses'te kendini göstermese de, ya da ses'te kendini sessizlik olarak gösterse de, yazıda da kendini açığa vurmaz; bu nedenle *différance* kendini söz ile yazı arasında konumlanır: “o *différance* ki ne sese ne de alışılmış anlamda yazıya aittir, ve bizi [...] burada bir araya getiren uzam gibi söz ile yazı arasına yerleşir, bu yerde bu duruma göre bize iki oldukları yanılısaması verip bizi birbirimize bağlayan dingin tanışıklığın ötesindedir” (a.e., 52).

Derrida'ya göre *différance* kendini burada/mevcut olarak sergilemez, tam tersine, her türlü sergileme girişiminde kaybolmanın kendisi olarak sergiler ve bu kendini

sergilememe onu arada bırakmaktadır. *Différance*, “bir bilinmezliğin karanlığında ya da kenarları belirlenebilen bir delikte [...] gizemli bir varlık gibi kendini yitirmeksizin”, kendini arada bırakır (a.e.). Derrida, *différance*'ın kendini bir kayboluş olarak sunmasının nedenini ise *Platon'un Eczanesi*'nde şöyle açıklar:

Différance, kökensel mevcudiyetin ortadan kayboluşu hakikatin hem imkanı hem de imkansızlığıdır. ‘Aynı anda’, mevcut-var olanın (on) hakikati içerisinde, özdeşliği içerisinde, mevcudiyetinin özdeşliği içerisinde belirlediği, ortaya çıktığı anda ikiye bölündüğü anlamına gelir. (...) O, ancak olduğu gibi *tekrar edilme* imkanını kendine ekleyerek özdeş ve kendisiyle özdeş olabilir. Ve özdeşliği bu eklemeye çöker, onu mevcut olarak sunan ek içine gizlenir” (Derrida, 2012: 125).

Yazı, mevcudiyet olarak hakikatin yok olması ve mevcudiyetin mevcut kökeninin hiçbir zaman yakalanamaması bağlamında yinelenebilirlik özelliğini içinde taşır. Hakikat kendini farklı zamanlarda, farklı bağlamlarda farklılıklar içinde, yinelenebilir bir şekilde yazıda kendini sunar. Hakiki olan ile hakiki olmayan yazıda kendini içerir ve bu kavramlar yinelenebilirliğin, tekrarın bir ürünüdür. Yazıda bu tekrar hem hakikate “bir şey ekleyerek onun yerini almak için hem de ondan yeterince farklı olmalıdır” (a.e.). Ancak, yazıyı olanaklı kılan, yazıdaki farklılık, tekrar edilebilirlik durumunu kuran şey Derrida'ya göre *différance*'tır. Derrida *différance*'i merkeze alıp, tüm yazıyı, yazıdaki tüm farklılıkların kaynağının *différance*'a indirgemek yerine, tersi bir şekilde yazıdaki yinelenebilirlik ve farklılaşmanın *différance*'ı da kuran şey olduğu ve yine bu nedenle *différance*'ın kavramsallaştırılmayacağını vurgular. Eğer *différance*'ı kavramsallaştırır isek, “klasik koşullarla, *différance*'ın kurucu, üretken ve özgün nedensellik, ayrılık ve ayrımların kendisinden ürettiği ve etki olarak kopma ve bölünme süreci olduğu söyleneyecektir” (Derrida, 2008: 54). Fakat o ne eyleyen özne olarak etken, ne nesne olarak edilgen, ne de eylemin kendisidir o *geçişsizliktir*, ortadaki olandır.

Différance, göstergibilimsel olarak ele alındığında ise, göstergelerin bir bağlamdan diğer bağlama geçişinde, mevcudiyet sahnesinde gözüküp mevcut olan her ögenin kendisinden başka bir göstergeyle ilişki kurmasını sağlayan şeydir. Yani her mevcut olan öge, kendinde geçmiş ögenin izlerini taşıırken, gelecekteki ögeyle kurulacak ilişkinin izi de şimdide kesişir. Derrida'ya göre iz “geçmiş ile ilişki olduğundan daha az gelecekle ilişki içinde değildir ve burada denilen şeyi onun olmadığı şeye olan bu ilişkisiyle kurar” (a.e., 56). Ancak iz'in olanağı olarak *différance* Derrida'ya göre, kendini kendisinden ayırır ve kendisiyle ayrılmaya düşerek iz olup silinip gider:

Asla kendini sunamayan(m) iz(i), kendini asla sunamayan iz: kendi fenomeninde nasılsa öyle görünme ve kendini gösterme. Temel varlıkbilimle fenomenolojiyi birbirine derinden bağlayan şeyin ötesindeki iz. Daima ertelenmiş, ayrımı konmuş iz hiçbir zaman kendini sunuşunda kendi değildir. Kendini sunarken siler, kendi çınlamasıyla sağır olur, kendini yazan, kendi piramidini *différance*'a kaydeden, yazıyorsa kendini yazan *a* gibi (a.e., 61)

SONUÇ

Derrida'nın dil felsefesinin temel sorunlarından olan, anlam sorunsalını nasıl ele aldığı, Saussure ve Austin özelinde geleneksel sözmerkezci düşünceye yaptığı eleştirilerle birlikte anlam arayışında öne çıkan “yenilenebilirlik” ve “*différance*” söylemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Derrida, bu söylemde Platon'dan itibaren başlayan geleneksel Batı metafiziğinin temeli olarak ele aldığı “mevcudiyet” ve “temsil” kavramları etrafında tartışır. Sözmerkezci düşüncenin bu metafizikten beslendiğine vurgu yaparak, mevcut olma/mevcut olmama ikileminde mevcudiyete indirgemiş anlam arayışını ve aktarımını yapıbozuma uğratır.

Geleneksel Batı metafiziğinin içindeki sözmerkezci yapının tüm iletişimi söze indirgeyen ve iletişim içinde aktarılan anlamı “kesinleştirme” çabalarına karşı radikal bir eleştiri getiren Derrida, bu çabayı da beyhude bir çaba olarak nitelendirir. Çünkü anlamını bulan her ifade saçılım ve yenilenebilirlik kavramı yoluyla, başka bir anlama gönderme yapar ve göstergeler zaman içinde bir bağlamdan diğer bağlama geçerek, tarihsellik içinde anlamı farklılaşarak bugüne kadar gelirler. Ancak bugüne anlam kazanmış anlamlar bile gelecekteki kullanılacakları bağlamlar nedeniyle kesin ve sabit değildir. Üstelik orijinal anlam'a ise hiçbir zaman ulaşamayız çünkü göstergeler, geçmişte, şimdide ve gelecekte olan, bağlamdan bağlama ifade ettikleri anlamı farklılaşan, bir zincir şeklindedir. Bu zincir içinde değişen anlamların izi sürülebilir ancak. Bu zincir içinde durmadan değişen anlamın kesinliğini sağlama çabası, Derrida'nın felsefesinde dile sabit sınırlar çizmek yerine göstergelerin değişen anlamlarını ortaya çıkaran, belirlenimsizliğin hüküm sürdüğü bir oyuna dönüşmüştür. Bu oyun içinde her anlam, bir yorum olur ve “bu yorumlar çokluğu içinde hiçbir yorum nihai yorum olma iddiasında bulunamaz”. Orijinal anlam bu yenilenebilirlik devinimi içinde yitip gitmiştir ve kendi izini silen bir iz olmuştur. Derrida'nın felsefesinde bu kendi izini silen iz durumu da *différance* söylemi içinde kendine yer bulur.

Seeking Meaning: Derrida's Discourse of Iterability and Différance

Abstract

The aim of this essay is to indicate the discourse of “iterability” and “*différance*”, put forward by Derrida in terms of seeking meaning, and examine how he handles the question of meaning along with his criticizing the logocentrism, particularly in Saussure's and Austin's works. In his discourse, he argues around the terms of presence and representation as a foundation of traditional Western metaphysic. Radically criticizing logocentrism in traditional Western metaphysic which reduces all communication to speech and endeavors to ensure meaning in communication, he points out that its effort is pointless. Because, in terms of dissemination and iterability every meaning refers to another meaning, and passing from a context to another context in time, significations and their meanings reach their current place. We cannot even achieve the original meaning because significations are like a chain as being in past, now and future, and its meaning is different from a context to a context. In this chain, differential meaning can be only traceable. The effort to ensure the meaning in this chain is transformed by Derrida to the effort to reveal changing meanings of significations, and a play reigned in the indetermination, rather than putting limit to the language. Meaning in this game becomes an interpretation and original meaning is loss in iterability and it becomes a trace, erasing.

Keywords

Derrida, Meaning, Iterability, Différance, Trace.

KAYNAKÇA

ALTUĞ, Taylan (2008) *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: YKY Yayınları.

BARNETT, Clive (1999) *Deconstructing Context: Exposing Derrida*, Transactions of the Institute of British Geographers, Vol. 24, No. 3, pp. 277-293.

DERRİDA, Jacques (2008) *Différance*, çev. Önay Sözer, Toplumbilim Jacques Derrida Özel Sayısı içinde, Sayı 10, İstanbul: Toplumbilim.

DERRİDA, Jacques (1981a) *Dissemination*, Trans: Barbara Johnson, London: The Athlone Press.

DERRİDA, Jacques (2012) *Platon'un Eczanesi*, Çev: Zeynep Direk, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

DERRİDA, Jacques (1981b) *Possition*, Trans: Alan Bass, Chicago: University of Chicago Press.

DERRİDA, Jacques (1988) *Signature Event Context*, Limited inc.'nin içinde, Çev: Samuel Weber, Evanston, Illinois: Northwestern University Press.

DOOLEY Mark & KAVANAGH Liam (2007) *The Philosophy of Derrida*, Stocksfield: Acumen Publishing Ltd.

FARREL, B. Frank (1988) “*Iterability And Meaning: The Searle-Derrida Debate*”, *Metaphilosophy*, Vol. 19, No. 1, January, pp.53-64.

JOHNSON, Barbara (1981) “*Translator's Introduction*”, “*Dissemination*”ın içinde, London: The Athlone Press.

PADA, Roland Theuas S. (2009) “*Iterability and Différance: Re-tracing the Context of the Text*”, *Kritike*, Vol. 2 No2, December, pp. 68-89.